

za kršćansku religiju. Rademacher pokazuje ovdje na posljedice toga vjerskog poimanja za pozitivno kršćanstvo i ističe tvrdnju, kako religija bez sigurnih, nepokolebivih vjerskih članaka, dogmi, barem u preogromnoj većini ljudi ne može opstojati. Dopusnite li u religiji princip razvijanja, u smislu najmodernijih vjerskih filozofa, ova mora svršiti s bezvjerjem ili praznovjerjem.

Svoju misao o razvoju i objavi u III. poglavlju izražava tvrdnjom, da je pedagogija Spasiteljeva prema učenicima paralela odgoja ljudskog roda po i preko božanske objave i providnosti. I objava, veli, slična je gorušičnom zrnu, što se slično i moleno razvije do drveta i t. d.

U najzanimivijem poglavlju „Entwicklungslehre und Dogma“ raspravlja R. o stvari, kojoj je bez sumnje savremena teologija mnogu zraku svjetla pridonijela, ali gdje se kod gdjekeg katoličkog teologa između zanosa, uvjerenja o vrijednosti misli o razvoju i strogo katoličkog osjećanja s Crkvom i njezinim tradicionalnim duhom, nije znao održati potreban sklad. Modernističko je shvaćanje i u ovoj stvari bilo mnogom na smutnju, ako ne na propast. A to t. j. takovo shvaćanje nije nužno. Sklad se daje polučiti, i mora napokon — sa svijem tim, što i razvoj dogme u principu dozvoliti možemo. R. je izlaganje ob ovom prevažnom i prezanimivom predmetu — izvrsno. Ja se ne mogu u potanje razlaganje upuštati, da se ovaj prikaz previše ne otegne. Navadam samo njegove riječi na str. 77.: Der Entwicklungsgedanke erwies sich als eine der fruchtbarsten und reizvollsten Ideen der wissenschaftlichen Theologie und das harmonische Zusammenwirken des Geistes Gottes mit dem Geiste des Menschen in der Enthüllung der geoffenbaren Wahrheit als ein Prinzip ungeahnten Fortschritts und einer wahren Weiterbildung der Religion.

Dakako valja i tu imati razumijevanja za nekoja mjesta u R. izlaganju, kad n. pr. prigovara liberalnoj teologiji, što je bit kršćanstva u onom tražila, što je svima vremenim odsjecima zajedničko, dosljedno što je

takovim smatrala samo kršćanstvo apoštolskih vremena, a ono kasnije nekim izrastkom i otpadom od pravog kršćanstva. Ako se shvati, kako autor hoće, t. j. ako se drži na umu protestantsko povjesno dogmatско rabotanje, tendenciozno prikazivanje svake nove, originalne ideje kao udaljenje od kršćanstva prvih vremena i sl. — onda ova spomenuta misao ne može nikoga zadržati, kao da bi joj što god bilo prigovoriti.

U zadnjem poglavlju (V.) pokazuje R. svoje teoretske izvode na jednom primjeru povjesno-dogmatskog razvoja: dogmi o primatu rimskog biskupa oslanjajući se na opširniji o tomu prikaz Tillmanna Fritza: Jesus und das Papstthum. Crkvenoj nauci o nepromjenjivosti dogmi ne protivi se razvoj, koji jedna istina, poznata iznajprije implicite, napretkom teološkog spoznaja prođe, da je svi konačno upoznadu explicite kao objavljenju istinu. Takav razvojni proces daje se ustanoviti kod gdjekojih crkvenih dogmi: n. pr. o oprost, papinoj nepogrješivosti, neoskrvnjenom začecu Bl. Dj. Marije i dr.

R. knjiga jest dakle jedno uspjele i lijepo napisano djelo.

Dr. A. Živković.

Dr. Sickenberger: Kurzgefasste Einleitung in das Neue Testament. Freiburg i B. Herder 1916.

Knjižica je kratki repetitorium najznamenitijih rezultata novozavjetnog Uvoda, namijenjen slušačima bogoslovlja i svima, koje zanimaju exegetska pitanja.

Pisac postavlja veću važnost, da pozitivno historijski prikaže, kako su postale novozavjetne knjige, nego li da obara sve moguće prigovore.

Kod sentencija, koje imadu hipotetički karakter, pisac je često neodlučan.

Kod pojedinih odsjeka navodi glavne auctore, kojima se služio.

Kod pojedinih knjiga dodao je izvadak dekreta biblijske komisije.

Iznenaguje me, što kod § 15. Die Vulgata u literaturi ne spominje znamenitih rasprava, koje su posljednjih godina o Sikstovoj bibliji izašle u Innsbruškom Quartalschriftu od Nissiusa.

Ne znam, zašto auctor kod sinop-

tičkog pitanja osim aramejskog pra-Mateja postavljaju još grčkog pra-Mateja; iz kojeg da je i kanonskog Marka postalo kanonsko Matejevo evanđelje. Grčki pra-Matej nema nikakog oslona u tradiciji.

Sudim, da je ovo pitanje najzgodnije riješio Gutjahr, premda je Sickengeru odviše konzervativan, (sehr konservativ).

Što se tiče naslovnika poslanice Galačanima vjerojatnija mu je: nordgalatische Theorie radi Act. Ap. 16, 6. i Gal 4, 13.

Za poslanicu Efescima drži, da ima cirkularni karakter. Pavao nije napisao „*ἐν Ἐφέσῳ*“, već poslao poslanicu po Tihiku maloazijskim općinama. Tihik je najprije poslanicu izručio Efescima i tako se taj list raširio kao list Efescima.

Dr. Franjo Zagoda.

Jacquier: Le Nouveau Testament. Tome second. Le Text du Nouveau Testament. Paris. Le-coffre 1913.

Pisac se opravdano ponosi, što je prvi od Francuza iznio tako značajanu knjigu. Ni njemački katolici nemaju još takog djela.

Pisac hoće pružiti priliku slušateljima bogoslovlja, da se uzmognu orijentirati sred mnogobrojnih kritičkih i povjesničkih pitanja s obzirom na novozavjetni tekst.

Da lakše riješi tu zadaću, obratio se na specijaliste u tom pitanju kao: Dom De Bruyne, Dom Chapman, Nestle itd., da ga podupru savjetom, što su najspremnije učinili. Zato ima ta knjiga kraj priznate savjesnosti piščeve i potpore kritičara još veću vrijednost. U I. glavi raspravlja: o materijalu, formi rukopisa, o razgovorima, stihometriji, inskripcijama, subskripcijama; najstarijim razdiobama svetoga teksta, o Euzebijevim kanonima, Eutalijevoj razdiobi, o podrijetlu, vijeku, broju rukopisa itd. Pod konac iznosi sisteme Tischendorf-Sirivener, Gregory i Sodenov.

U glavi II. iznosi mnoge ucejalne rukopise baveći se opširnije: Sinajskim, Vatikanskim, Aleksandrijskim, Efremovim, Bezinim i Klaramontanskim. Zatim dolaze: papiri; kurzivni rukopisi i lekcijonari.

Iza toga prelazi na prijevode i to najprije raspravlja o latinskim prijevodima prije sv. Jeronima; zatim o Jeronimovoj Vulgati. Predočuje povjest Vulgate i nabroja rukopise Vulgate.

Pošto mnogi rukopisi prije sv. Jeronima pokazuju srodna čitanja, no i posebna, to ih dijeli prema Hortu u tri razreda: a) afrički tekst, b) europski i c) italski.

Nastavlja o prijevodima: sirske, egipatske; i o prijevodima, koji imaju za uspostavu teksta drugotnu vrijednost: armenском, etiopskom, gotskom, slavenskom itd. Napokon raspravlja o citacijama: crkvenih pisaca, heretika i pogana.

Knjiga druga bavi se kritikom teksta. Iznajprije raspravlja o uzrocima, s kojih su postale mnogobrojne varijante. Zatim iznosi povjest grčkoga teksta. Osobitom pomnom obradio je pitanje o tekstu zapadnomu i rad velikih kritičara počevši od Alkalske poliglote pa do monumentalnoga rada Sodenova.

To lijepo djelo samo se preporuča.

Dr. Franjo Zagoda.

Dr. Tillmann: Das Johannes-evangelium. Berlin. Walther 1914.

Koliko li je zlato pohranjeno u Ivanovu evanđelju! Kad bismo imali samo nekoje odlomke, da retke toga slavnoga djela, morali bismo se iskreno pokloniti veličini Onoga, koji je Ivana ljubio.

Pisac dobro znade teškoću, koju treba da svlada exegeta tumačeći djelo duševnoga orla. No njega bodre riječi Augustinove: *Iam ergo videte quam sublimia loqui debuit, qui est aquilae comparatus: et tamen etiam nos humi repentes, infirmi et vix ullius momenti inter homines, audeamus tractare ista, et ista exponere: et putamus nos aut capere posse cum cogitamus, aut capi dum dicimus* (tract. in Johann. 36, 5).

U dosta opsežnom uvodu raspravlja izagoška pitanja o Ivanovu evanđelju. Svesirano, jasno i ispravno upozoruje na razliku izmjeđu Ivana i sinoptika. Osvrće se na glavne protivničke prigovore i zaključuje, da kraj sve formalne razlike postoji sklad izmjeđu Ivana i sinoptika u opisivaju života Gospodina Isusa Krista.

Samo evanđelje podijelio je: U